

Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Декан педагогічного факультету

Олефіренко Т.О.

«31» серпня 2023 року

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ
освітньої програми Дошкільна освіта
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
спеціальності 012 Дошкільна освіта
другого (магістерського) рівня вищої освіти

Шифр за навчальним планом ВВ2.03

Київ 2023

Робоча програма розроблена на підставі навчальної програми «Універсальний дизайн в дошкільній освіті», затвердженої на засіданні Вченої ради УДУ імені Михайла Драгоманова «7» грудня 2022 року, протокол №6.

Розробник програми: Андрущенко Н.В., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти.

Затверджено на засіданні кафедри дошкільної освіти «28» серпня 2023 р., протокол №1.

Завідувач кафедри

Цветкова Г.Г.

I. Опис дисципліни

Шифр дисципліни **ВВ2.03**

Загальна характеристика дисципліни	Навчальне навантаження з дисципліни		Методи навчання і форми контролю
Галузі знань 01 Педагогічна освіта	Кількість кредитів – 3		<p>Методи навчання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - стимулювання й мотивації навчання, спрямованих на формування інтересу до майбутньої професійної діяльності; - організації і здійснення навчально-пізнавальних дій, - індивідуалізованого спілкування студента з викладачем через мультимедійні засоби, - використання мультимедійних освітніх технологій у процесі самонавчання (друковані, аудіо-, відеоматеріали та навчальні матеріали, що надходять з комп'ютерних мереж) Методи та форми дистанційного навчання - система Moodle https://moodle.npu.edu.ua/course/view.php?id=3435 - інтернет - конференція GoogleMeet.
	Загальна кількість годин 90		
Спеціальність 012 Дошкільна освіта	Денна	Заочна	
	Лекції		
Освітній рівень магістр			
Вибіркова	6	6	
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом 1,2	Семінарські (практичні) заняття		
	8	6	
	Індивідуальна робота		
	-	-	
	Самостійна робота		
	76	78	
Семестр 2,3	Співвідношення		
			Форми поточного контролю: модульний контроль

<p>Тижневе навантаження (год.):</p> <ul style="list-style-type: none"> - аудиторне: 3 - самостійна робота: 4,6 	<p>аудиторних годин і годин СРС:</p>	<p>Форма підсумкового контролю: Екзамен (письмовий). Екзамен дистанційного навчання: (тести/завдання в системі Moodle).</p>
<p>Мова навчання українська</p>	<p>1/5</p>	

Предмет вивчення навчальної дисципліни – основні принципи універсального дизайну для дітей із особливими потребами;

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна базується на знаннях студентів філософії інклюзії, управлінських аспектах розвитку інклюзивного закладу дошкільної освіти, інноваційних технологій розвитку дітей дошкільного віку, моделювання як психолого-педагогічної технології. Методологія та організація наукових досліджень; Фізична терапія при травмі та політравмі, захворюваннях опорно-рухового апарату; Клінічна практика з фізичної терапії при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Мета викладання навчальної дисципліни «**Універсальний дизайн в дошкільній освіті**» - це формування теоретичних знань і отримання практичних умінь та навичок з реалізації та керування процесом використання принципів універсального дизайну та використання допоміжних засобів.

Завданнями навчальної дисципліни «**Універсальний дизайн в дошкільній освіті**» є:

- ознайомити майбутніх професіоналів із нормативно-законодавчою базою стосовно забезпечення рівних умов для осіб з особливими потребами;
- сформувані у здобувачів освіти цілісне уявлення про сутність та головні завдання універсального дизайну в Україні;
- окреслити досвід зарубіжних країн з впровадження універсального дизайну та допоміжних засобів;
- сформувані навички диференційованого викладання та оцінювання в умовах інклюзивного навчання;
- визначити ефективні соціально-педагогічні стратегії взаємодії з різнопрофільними фахівцями й батьками дітей з особливими потребами;
- формувати професійне мислення, здатність творчого використання психолого-педагогічних знань для вирішення конкретних завдань професійної діяльності.

II. Основні результати навчання та компетентності, які вони формують:

№ з/п	Програмні результати навчання	Компетентності
1.	ПР-03. Розуміти природу і знати вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку, особливості розвитку обдарованих дітей, індивідуальні відмінності дітей з особливими освітніми потребами.	КС-2. Здатність до розвитку в дитині раннього і дошкільного віку базових якостей особистості (довільність, самостійність, креативність, ініціативність, свобода поведінки, самосвідомість, самооцінка, самоповага).
2.	ПР-07. Планувати освітній процес в закладах дошкільної освіти з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей дітей раннього і дошкільного віку, дітей з особливими освітніми потребами та скласти прогнози щодо його ефективності.	КС-10. Вміння складати Індивідуальну програму розвитку та необхідні для навчання дітей з особливими освітніми потребами документи, бути знайомими з універсальним дизайном в освіті та розумним пристосуванням.

3.	ПР-08. Вміти складати індивідуальні програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами та необхідні для навчання документи; бути знайомим з універсальним дизайном в освіті та розумним пристосуванням.	КС-15. Здатність до індивідуального і диференційованого розвитку дітей раннього і дошкільного віку з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей.
4.	ПР-22. Дотримуватись умов безпеки життєдіяльності дітей раннього і дошкільного віку	КЗ-8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

III. Тематичний план дисципліни

На вивчення дисципліни відводиться 3 кредити ЄКТС 90 годин.

№ п/п	Назви модулів і тем	Кількість годин (денна форма навчання)					Кількість годин (заочна форма навчання)				
		Аудиторні	Лекції	Практичні (семінарські)	Лабораторні	СРС.	Аудиторні	Лекції	Практичні (семінарські)	Лабораторні	СРС.
1.	Модуль 1. «Універсальний дизайн і допоміжні засоби» як науково-навчальна дисципліна.	2	-	2	-	10	-	-	-	-	10
1.1	Доступність архітектурного середовища в закладі дошкільної освіти	2	2	-	-	10	2	2	2	-	12
1.2	Протезно-ортопедичні вироби та засоби пересування для дітей дошкільного віку.	2	2	-	-	10	2	2	-	-	10
2.	Адаптація та модифікація універсального дизайну.	2	2	-	-	10	2	-	2	-	10
2.1	Допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому.	2	-	2	-	10	2	2	-	-	10
2.2	Спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією для сліпих (слабкозорих) та глухих	2	-	2	-	12	2	-	2	-	12

	(слабочуючих) дітей дошкільного віку.										
2.3	Переваги та особливості універсального дизайну в ЗДО.	2	-	2	-	14	2	-	-	-	14
	Разом:	14	6	8	-	76	12	6	6	-	78

IV. Зміст дисципліни

№ п/п	4.1. Назва модулів, тем та їх зміст	Кількість годин	
		всього	в т.ч. лекційних
1.	Модуль I. <i>«Універсальний дизайн і допоміжні засоби»</i> <i>як науково-навчальна дисципліна.</i> Поняття «універсальний дизайн». Становлення концепції «універсального дизайну». Законодавчі та нормативні акти з питань універсального дизайну. Соціальні переваги універсального дизайну. Принципи універсального дизайну. Поняття «розумне пристосування».	2	-
1.1	Тема 1.1 <i>Доступність архітектурного середовища в закладі дошкільної освіти</i> Доступність у різних сферах життєдіяльності. Державні будівельні норми ЗДО та їх структурне наповнення. Вплив компенсаторних та допоміжних засобів на формування доступного середовища в ЗДО. Особливості посібника з питань створення безбар'єрного архітектурного середовища ЗДО.	2	2
1.2	Тема 1.2. <i>Протезно-ортopedичні вироби та засоби пересування для дітей дошкільного віку.</i> Поняття «Мобільність дітей з інвалідністю». Протези при ампутаційних дефектах стопи, гомілки, стегна. Медичні протипоказання до протезування інвалідів з ампутаційними дефектами нижніх кінцівок. Загальні положення стосовно протезів верхніх кінцівок. Функціональне призначення протезів верхніх та нижніх кінцівок. Загальна характеристика крісло-коляски (інвалідного візка). Маркування крісло-коляски. Типи крісло-коляски. Методи і оцінки підбору крісло-коляски. Основи техніки переміщення у крісло-колясці.	2	2
2.	Модуль II. <i>Адаптація та модифікація універсального дизайну.</i> Адаптація змінює характер навчання без змін змісту або поняттєвої сутності навчального завдання. Вона застосовується у випадках, коли дитина з ООП повністю сприймає мету й завдання загальної навчальної програми, проте потребує додаткового обладнання або додаткових пояснень. Модифікації змінюють характер навчання зі зміною змісту або поняттєвої сутності навчального завдання. Іноді діти з когнітивними порушеннями не можуть опанувати загальноосвітню програму навіть за певної адаптації. У таких випадках команда супроводу модифікує навчальні програми, змінює кількість предметів, навчальне навантаження та кінцевий результат відповідно до освітніх потреб дитини.	2	2
2.1	Тема 2.1. <i>Допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому.</i> Класифікація засобів для особистої рухомості, переміщення.	2	0

2.2	<p>Паралельні бруси. Опори.</p> <p>Тема 2.2. Спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією для сліпих (слабкозорих) та глухих (слабочуючих) дітей дошкільного віку.</p> <p>Роль органів зору в життєдіяльності людини. Технічні засоби реабілітації, спілкування та обміну інформацією для інвалідів з порушенням зору. Соціальна реабілітація інвалідів з порушеннями зору. Роль слуху в життєдіяльності людини. Сурдотехнічні засоби глухих і слабочуючих.</p>	2	0
2.3	<p>Тема 2.3. Переваги та особливості універсального дизайну в ЗДО</p>	2	0

Планування самостійної роботи зі студентами денної форми навчання

4.2. Плани семінарських, практичних та лабораторних занять Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	«Універсальний дизайн і допоміжні засоби» як науково-навчальна дисципліна.	2
2.	Доступність архітектурного середовища	-
3.	Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для дітей з інвалідністю	-
4.	Транспортна та інформаційна доступність	
5.	Протезно-ортопедичні вироби та засоби для пересування	
6.	Допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому	2
7.	Спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією для сліпих (слабкозорих) та глухих (слабочуючих) дітей дошкільного віку	2
Разом		6

4.3. Організація самостійної роботи студенті та форми звітності:

1. Пошук та складання списку додаткової літератури (електронних ресурсів) за темою «Універсальний дизайн та його принципів».

2. Підготовка та проведення презентації на тем „Доступність архітектурного середовища у ЗДО”.

3. Складання кросворду на тему «Доступність до об’єктів житлового та громадського призначення»

4. Підготовка та проведення презентації на тему: «Транспортна та інформаційна доступність».

5. Пошук та складання списку додаткової літератури (електронних ресурсів) за темою «Крісло-колісне».

5. Підготовка та проведення презентації на тему: «Допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому».

6. Складання кросворду на тему „Спеціальні засоби для сліпих та глухих дітей».

V. Контроль якості знань студентів

5.1. Форми і методи поточного контролю (60 балів)

Усне індивідуальне та фронтальне опитування, модульні контрольні роботи, самостійні письмові роботи, поточне тестування, індивідуалізоване спілкування студента з викладачем через мультимедійні засоби; використання мультимедійних освітніх технологій у процесі самонавчання (друковані, аудіо-, відеоматеріали та навчальні матеріали, що надходять з комп'ютерних мереж).

У процесі оцінювання навчальних досягнень магістрів застосовуються такі методи:

- *методи усного контролю*: індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда.
- *методи письмового контролю*: модульне письмове тестування; реферат, самостійні письмові роботи.
- *методи самоконтролю*: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

У процесі оцінювання поточних навчальних досягнень студентів дистанційного навчання застосовуються такі методи:

- Методи навчання за допомогою взаємодії слухача з освітніми ресурсами при мінімальній участі викладача і студентів (самонавчання). Для розвитку цих методів характерний мультимедійний підхід, коли за допомогою різноманітних засобів

створюються освітні ресурси: друковані, аудіо-, відеоматеріали та навчальні матеріали, що надходять з комп'ютерних мереж.

- Методи індивідуалізованого викладання і навчання, для яких характерні взаємини одного студента з одним викладачем чи одного студента з іншим студентом (навчання "один у одного"). Ці методи реалізуються в дистанційній освіті в основному за допомогою таких технологій, як телефон, звичайна та електронна пошти; методи, в основі яких лежить надання студентам навчального матеріалу викладачем чи експертом, при якому студенти не відіграють активної ролі у комунікації (навчання "один до багатьох").

- Методи, для яких характерна активна взаємодія між всіма учасниками освітнього процесу (навчання "багато до багатьох").

Дистанційне навчання здійснюється за допомогою комп'ютерних телекомунікацій, має наступні форми поточного контролю:

Система Moodle - це платформа, на якій розміщені навчальні матеріали, реалізується спілкування "студент-студент", "студент-викладач", контролюються знання студентів, але й здійснювати управління освітнім процесом.

Google Meet - проведення дистанційних конференцій, лекційних, семінарських та лабораторних занять, інших форм навчальних занять, проведених за допомогою засобів телекомунікацій і інших можливостей "Всесвітньої павутини".

Кожний модуль включає бали за опрацювання лекцій, практичних і семінарських занять, виконання самостійної роботи, модульної контрольної роботи.

Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Навчальні досягнення студентів оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100 (з них поточний контроль 60 балів і екзамен – 40 балів).

5.2. Форми і методи підсумкового контролю (40 балів)

Питання до заліку

1. Універсальний дизайн у дошкільних навчальних закладах.
2. Універсальний дизайн у побуті.
3. Універсальний дизайн: зарубіжний досвід.
4. Сучасні ортезні системи.
5. Особливості використання мови жестів.
6. Модифікація та адаптація як ключовий елемент створення ІПР.
7. Нормативно-правове забезпечення створення індивідуальної програми розвитку.
8. Нормативно-правове забезпечення створення індивідуальної програми розвитку.
9. Нормативно-правові документи щодо розробки індивідуальної програми розвитку.
10. Оптимальний склад команди з розробки індивідуальної програми розвитку.
11. Залучення до складу команди з розробки індивідуальної програми розвитку необхідних фахівців.
12. Основні вимоги до змісту та форми індивідуальної програми розвитку.
13. Основні вимоги до змісту та форми індивідуальної програми розвитку. Комплексний процес збирання інформації про дитину з особливими потребами.
14. Підготовка до засідання команди з розробки ІПР.
15. Підготовчий етап до проведення засідань команди з розробки ІПР.
16. Планування адаптацій.
17. Планування процесу формального оцінювання.
18. Послідовність створення індивідуальної програми розвитку.
19. Принципи ефективної стратегії розробки ІПР.
20. Процедура оцінювання (отримання дозволу батьків, забезпечення умов спостереження, засоби збирання інформації, вимоги щодо оформлення зібраних матеріалів).
21. Процедура проведення засідань команди з розробки індивідуальної програми розвитку.
22. Рівні підтримки в освітньому процесі для забезпечення особливих освітніх потреб дітей.
23. Розділи індивідуальної програми розвитку.
24. Роль вихователя і асистента вихователя у адаптації та пристосування програм до особливих освітніх потреб дитини, реалізації індивідуальної програми розвитку.
25. Види модифікацій інклюзивного освітнього середовища.
26. Складання плану роботи.
27. Спеціальні та додаткові послуги, які визначаються в індивідуалізованій програмі розвитку.
28. Спостереження – підгрунття процесу оцінювання навчальної успішності дитини з особливими освітніми потребами.
29. Форми індивідуальної програми розвитку.
30. Функції керівника закладу освіти у створення індивідуальної програми розвитку.
31. Характеристика попереднього (превентивного) етапу інклюзії дитини з особливими освітніми потребами.

5.3. Критерії оцінювання знань студентів

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти, де зазначено види й терміни контролю.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

**Шкала оцінювання результатів ПОТОЧНИХ (СЕМЕСТРОВИХ)
видів навчальної діяльності: національна та ECTS**

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для оцінювання результатів поточних (семестрових) видів навчальної діяльності
54-60	A	відмінно
48-53	B	добре
42-47	C	
39-41	D	
36-38	E	задовільно
21-35	FX	незадовільно з можливістю повторного виконання окремих видів навчальної діяльності
0-20	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Шкала оцінювання результатів ЕКЗАМЕНУ: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену
36-40	A	відмінно
32-35	B	добре
28-31	C	
26-27	D	
24-25	E	задовільно
14-23	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-13	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу.

Підсумкова кількість балів (max – 100)	Оцінка за 4-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
1 – 34	«незадовільно» (з обов'язковим повторним курсом)	F
35 – 59	«незадовільно» (з можливістю повторного складання)	FX
60 – 68	«задовільно»	E
69-74	«задовільно»	D
75 – 82	«добре»	C
83 – 89	«добре»	B
90 – 100	«відмінно»	A

Загальні критерії оцінювання успішності студентів, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно».

Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

Оцінка	Критерії оцінювання
відмінно	ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності у розумінні і творчому використанні набутих знань та умінь, за виконання завдань у повному обсязі.
добре	ставиться за вияв студентом повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань; за виконання завдань у достатньому обсязі.
задовільно	ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, поверхову обізнаність з основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою; можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань.
незадовільно	виставляється студентові, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхова, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться студентові, який неспроможний до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення.

VII. Основні допоміжні інформаційні джерела для вивчення курсу

Базова

1. Асистент вчителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / за заг. нак. ред. М. Ф Войцехівського. К. :ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Залучення дітей з особливими потребами: Методичне керівництво до програми „Крок за кроком”. К., 2000. 224 с.
3. Індивідуальна програма розвитку. Методичні матеріали. Укл. Луценко І., Заєркова Н. К. : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 24 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. К. : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
5. Колупаєва А. А. Вступ до інклюзивної освіти : навчальний курс / А. А. Колупаєва, С. М. Єфімова. К. : [Б.в.], 2010. 17 с.
6. Колупаєва А. А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. К. : Видавнича група «А.С.К», 2012. 197 с.
7. Компанець Н. М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ДНЗ. К., 2018. 66 с.
8. Підготовка вчителів і вихователів до роботи в інклюзивних класах та групах. Курс для викладачів ВНЗ. пер. з англ. Київ, 2000. 224 с.
9. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами /За заг. ред. Н. З. Софій. К. : Плеяди, 2015. 128 с.
10. Створення ресурсних центрів. Посібник для батьків дітей з особливими потребами /ВФ „Крок за кроком” К., 2007. 216 с.
11. Як досягти змін: Посіб. Для батьків та педагогів з обстоювання та захисту прав дітей з особливими освітніми потребами та громадської діяльності /ВФ „Крок за кроком” К., 2007. 140 с.

Допоміжна

1. Балакірська Л. В. Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами / Л. В. Балакірська // Педагогічна майстерня. 2011. № 6. С. 11–13.
2. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен / Віталій Бондар // Рідна школа. 2011. № 3. С. 10–14.
3. Гріневич Ж. Орієнтація на особистість : робота в інклюзивних класах / Жанна Гріневич // Початкова освіта. Шкільний світ. 2011. № 46. С. 6–8.
4. Дегтяренко Т. М., Вавіна Л. С. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами: Навчальний посібник. Суми : ВТД „Університетська книга”, 2008. 302 с.
5. Запровадження інклюзивної освіти в ЗНЗ / упоряд. С. В. Корніцова // Управління школою. 2011. № 1/3. С. 73–92.
6. Інклюзивне навчання: партнерські стосунки з родинами / А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда, Л. Даниленко // Директор школи. Шкільний світ. 2011. № 10. С. 20–25.
7. Кашуба Л. В. Інклюзивна модель навчання: компетентнісний підхід / Л. В. Кашуба // Завучу. Усе для роботи. – 2011. – № 13/14. – С. 32-11–32-15.
8. Колупаєва А. Нормативне забезпечення інклюзивного навчання / А. Колупаєва // Директор школи. Шкільний світ. 2011. № 9. С. 26–32.
9. Луценко І. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими потребами / І. Луценко // Психолог. Шкільний світ. 2005. № 40. С. 19–27.
10. Островська В. Дитина з особливими потребами в загальноосвітній школі / В. Островська // Психолог. Шкільний світ. 2004. № 10/11. С. 60–61.

11. Тесленко В. Соціально-педагогічне проектування як засіб управління регіональною системою соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями / В. Тесленко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 1. – С. 35–40. – Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю.
12. Шевцов А.Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я: Монографія. Київ: НТІ «Інститут соціальної політики», 2004. 240 с.

Інформаційні ресурси

1. www.education-inclusive.com
2. ussf.kiev.ua
3. osvitportal.lviv.ua
4. www.blind.org.ua
5. pedpresa.com.ua
6. <http://knowledgeloam.org/pd>
7. www.includingsamuel.com
8. www.includingsamuel.com/screenings/host.
9. www.IncludingAllKids.org
10. www.includingsamuel.com
11. www.includingsamuel.com/resources
12. <http://groups.to/includingsamuel/>
13. www.includingsamuel.com/screenings/host
14. www.includingsamuel.com/presskit
15. Універсальний дизайн: історія, рушії та принципи. URL :
<https://ud.org.ua/biblioteka/prezentatsiji/335-universalnij-dizajn>
16. Доступність державних веб сайтів для людей з інвалідністю. URL
: <https://ud.org.ua/biblioteka/prezentatsiji/298-dostupnist-derzhavnikh-veb-sajtiv-dlya-lyudej-z-invalidnistyu>
17. Універсальний дизайн та інклюзивне дизайн-мислення. URL :
<https://ud.org.ua/biblioteka/prezentatsiji/279-universalnij-dizajn-ta-inklyuzivne-dizajn-mislennya>